

הקדמה

בעלון גילוי דעת פרסם פעם מר אורי שכטר את הסיפור הבא:

לפני כמה שנים הפנה אלי חבר מישהו שנמצא בתסבוכת משפחתית והוא רוצה להתיעץ על איך לצאת מהתסבוכת, באחד הימים ירדתי למרכז במסגרת העבודה ונפגשתי עם הבחור בתל אביב. הוא סיפר לי: "אנחנו שני אחים בהפרש של שנה בינינו. אין לנו אחים או אחיות נוספים. מיד לאחר השחרור מהצבא לפני כעשרים שנה, חשבנו על רעיון מסוים והקמנו יחד חברה שבמהלך השנים הצליחה מאוד והפכה לחברה כלל ארצית. ניהלנו אותה במשותף, באהבה ובהצלחה רבה. לפני כשבע שנים אחי נסע לחו"ל לשלוש שנים עם משפחתו, והחלטנו שאני אחזיק ואנהל את החברה עד שהוא ישוב מחו"ל. באותה תקופה התחלתי להתקרב ליהדות, גדלנו בישוב חילוני מאוד ומשפחתנו הייתה רחוקה מאוד מהיהדות. לא הפכתי לקיצוני, אפילו עם כיפה לא הלכתי, אלא עם איזה כובע שלא הסגיר את ההתחזקות שלי. כשאחי חזר הוא מאוד כעס על התקרבותי לדת והוא ממש ניתק איתי כל קשר אישי". שאלתי אותו: "עדיין יש לכם חברה משותפת, או שפרקתם את השותפות?". "לא, פשוט אנחנו מדברים כל בוקר כחצי שעה רק על העסק בצורה קרה, מחלקים משימות וזהו. הפסקנו להיות אחים. אחי פשוט לא מוכן לקבל את זה שחזרתי בתשובה". הסתכלתי על הבחור ושאלתי אותו: "ואתה לאחר החזרה שלך בתשובה מוכן לקבל את אחיך שהוא חילוני, בצורה נקייה לחלוטין בלי לשפוט אותו?". הבחור הסתכל עלי במשך כמה דקות והיה נראה שהוא מנסה לעכל את מה שאמרתי לו. ואז הוא פרץ בבכי ואמר "זה נכון, אני לא מקבל את אחי כמו שהוא". הוא המשיך תוך כדי בכי "אני מנקה את הלב שלי ואני מקבל על עצמי לקבל את אחי כמו שהוא". הפגישה הזאת התרחשה ביום רביעי אחר הצהריים. נפרדנו בחיבוק גדול. ביום שישי בצהריים קבלתי טלפון מהבחור. ברקע שמעתי קולות של ילדים צוהלים ושמחים. הוא שאל אותי "תנחש איפה אני עכשיו?", ואני עונה לו "אין לי מושג". הוא סיפר לי שהוא בבריכה של אחיו עם כל המשפחה שלו. יש לי רק שאלה אחת אליך, אמרתי: "סיפרת לאחיך על הפגישה שלנו ועל התהליך שעברת?" והוא ענה: "לא, לא סיפרתי לו כלום. הוא התקשר אלי אתמול בלילה ואמר לי 'אולי תקפוץ מחר עם המשפחה אלי

לברכה, מזמן לא היינו ככה ביחד כמו אחים. ובלי לחשוב פעמיים עניתי לו שנגיע בשמחה".

מכאן עובר כותב הטור לפרשנות:

בספר כתר שם טוב כתוב: "אמר הבעש"ט הקדוש שאין במציאות שיהיה אדם רואה לאחד עובר עבירה, אלא אם כן יש בו שמץ מינהו מאותה עבירה או דוגמתה". אנסה לפשט את הדברים, אם אנחנו רואים משהו שמישהו עושה וזה מפעיל אותנו: מכעיס, מעציב, מדכא, סימן שיש בנו חלק מאותו דבר לפעמים חלק גדול ולפעמים חלק קטן. וכל הסיבה שבורא עולם גורם לנו לראות את אותו המעשה שמרגיז אותנו היא כדי שנתקן את עצמנו.

כשקראתי את הטור חשבתי שהפרשנות לסיפור יכולה להיות שונה, מיד אביא אותה באמצעות המאמר שלפניכם. אולם לאחר זמן מצאתי מקור, שיובא בסוף המאמר, שקושר את הפרשנות של כותב הטור עם הפרשנות שעלתה במחשבותי.

'כמים הפנים לפנים' - מקור

שלמה המלך בספר משלי (כו, יט) אומר: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם". מסביר שם רש"י את כוונתו:

כמים - הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך. כן לב האדם לאדם - חברו, לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים.

כלומר החבר מהווה שיקוף עבורי: בהתאם לרגשות שהוא מרגיש ממני כלפיו, כך הוא יפעל ויביע רגשותיו כלפי.

רש"י במסכת יבמות (ק"ז ע"א) מדגים את הדבר:

אם הוא אוהב את זה גם זה הוא אוהבו, ואם הוא שונא את זה גם הוא שונאו.

א. 'כמים הפנים לפנים' בהלכה

השקפה זאת על המציאות מקבלת ביטוי מעשי בהלכה. ראשית, רש"י שזה עתה הזכרנו, מקומו הוא במסכת יבמות. אשה שבעלה נעלם הקלו חכמים לסמוך על עד אחד האומר שמת בעלה ולהתירה להינשא. אולם אומרת המשנה (שם) שישנן נשים מסוימות, המועדות לשנוא אותה ולרצות לאוסרה על בעלה, שפסולות לעדות זו כגון חמותה וגיסתה.

שואלת הגמרא שאמנם מובן מדוע חמות שונאת את כלתה, משום שהיא אוכלת את כל מה שהם נתנו לבנם - בעלה, אבל כלה - מדוע שונאת את חמותה? עונה הגמרא: כמים הפנים לפנים. הכלה שונאת חזרה את החמות ששונאת אותה. דבר זה נפסק להלכה בשולחן ערוך אבן העזר (הלכות אישות יז, ד): אסור לכלה להעיד על חמותה. הרי לנו שכמים הפנים לפנים איננה רק סברה פסיכולוגית תאורטית, אלא יש לה השלכה מאד מעשית.

חמור שונאך

ישנו מקום נוסף בו מצאנו כי הדברים נפסקו להלכה. הגמרא במסכת פסחים (ק"ג ע"ב) אומרת שישנם שלשה שהקדוש ברוך הוא שונאן, אחד מהם הוא הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. הסיבה היא שעדות זו לא מועילה, משום שצריכים עדות של שניים, ויש פה פשוט הוצאת שם רע. יחד עם זה אומרת שם הגמרא שמותר לשנאתו. מוכיחה הגמרא שמותר לשנאתו:

שנאמר כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו מאי שונא? אילימא שונא נכרי - והא תניא: שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא נכרי. אלא פשיטא - שונא ישראל. ומי שריא למסניה? והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך - אלא: דאיכא סהדי דעביד איסורא - כולי עלמא נמי מיסני סני ליה, מאי שנא האי? אלא לאו כי האי גוונא, דחזיא ביה איהו דבר ערוה.

כלומר התורה מצווה עלינו לעזור לשונא יהודי שלנו שחמורו רובץ. הגמרא מבררת באיזה שונא מדובר, שכן אסור לשנא יהודי אלא אם כן עובר על התורה. אולם אם שני עדים ראו אותו עובר על התורה מותר לכולם לשנא אותו, ואילו בפסוק הוא מתואר כשונא פרטי שלי, על כרחך מדובר באדם שרק אני ראיתי אותו עובר על התורה ולכך מותר לי לשנאותו. יחד עם זה: אם חמורו של אותו עבריין רובץ תחת משאו עלי לעזור לו לפרוקו.

אולם כעת יש לנו בעיה עם הגמרא בבבא מציעא. הגמרא שם (ל"ב ע"ב) אומרת שאם עומדות בפני האדם שתי מצוות: פריקה וטעינה, אזי על אף שמצד צער בעלי חיים יש לפרוק קודם, שכן המשא נמצא על גב הבהמה ומצער אותה, יחד עם זה, אם החמור שצריך להטעינו שייך לשונא שלי והחמור שצריך לפרוק שייך לאוהב שלי עלי להטעין את החמור של השונא תחילה, מדוע? "לכוף את יצרו עדיף".

וקשה: הרי הגמרא בפסחים העמידה שאותו שונא שבפסוק מותר, ואף מצוה, לשנאותו, מדוע עלי לכוף יצרי כדי לבטל שנאה זאת?

ואכן מכח שאלה זאת התוספות בבבא מציעא מחלקים בין הגמרות ומעמידים שהשונא שמוזכר בבבא מציעא אינו אותו שונא שמוזכר בפסוקים, עליו אמרה הגמרא בפסחים שמצוה לשנאותו.

אולם התוספות בפסחים מתרצים אחרת:

ואם תאמר דבאלו מציאות אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאותו? ויש לומר **כיון שהוא שונאו גם חבירו שונא אותו דכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם** ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר.¹

כלומר אתה אכן שונא אותו בדין, אבל על כרחך התוצאה תהיה שגם הוא ישנא אותך משום ש"כמים הפנים לפנים...", וממילא כעת ה"כמים הפנים לפנים..." יגרמו שאתה תשנא אותו כבר לא רק בגלל העבירה אלא כי הוא שונא אותך, ואת השנאה הגמורה הזאת צריך לכפות ולעצור.²

יש נפקא מינה הלכתית בין תרוצי התוספות בבבא מציעא ובפסחים, משום שלתוספות בפסחים מצוה לעזור אפילו לשונא שמצוה לשנאותו, אולם התוספות בבבא מציעא כנ"ל חילק בין הגמרא לפסוקי התורה ולדעתו לא נאמר לכופ יצרו לגבי שונא שמצוה לשנאותו. להלכה למעשה נחלקו האחרונים כמי מהתוספותים לפסוק, ועיין שולחן ערוך חושן משפט הלכות פריקה וטעינה ודין הולכי דרכים (רעב, י). יחד עם זה, שוב אנו רואים כיצד "כמים הפנים לפנים..." הינו מושג הלכתי ולא השקפה פסיכולוגית ערטילאית. לדברי התוספות בפסחים אדם לא רשאי לבוא ולטעון אני אעזור לפרוק את חמור האוהב שכן אני לא מושפע, עלי זה לא משפיע. גם הוא כפוף לאותה פסיכולוגיה של "כמים הפנים לפנים...", ומשום כך דוחה אף איסור דאורייתא של צער בעלי חיים (עיין בבא מציעא ל"ב).

ב. 'כמים הפנים לפנים' בחיים

כעת נראה כיצד הבנה זאת של "כמים הפנים לפנים..." באה לידי ביטוי באופן מעשי בחיים. התורה (בראשית לו, לה) מספרת לנו שיעקב מסרב להתנחם על הריגתו לכאורה של יוסף בידי חיה רעה: "וַיִּקְמוּ כָל בְּנָיו וְכָל בְּנֵי יִצְחָק וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֶרֶד אֶל בְּנֵי אֶבְרָם שְׂאֵלָה וַיִּבְדַּךְ אֹתוֹ אֶבְרָם". מדוע מסרב יעקב להתנחם?

¹ עיין בשיטה מקובצת שהביא שני הסברים בדברי התוספות.

² לפי זה אולי אפשר להסביר מדוע התורה קוראת לו 'שונאד' ולא 'שונאד', שהרי אני שונא אותו על אותה עבירה שעבר, אבל הוא איננו שונא אותי? אלא שבגלל ה"כמים הפנים לפנים..." הוא כעת שונא אותי. ועיין בהערות הרב כשר ב"תורה שלימה" משפטים על פסוק זה.

מסביר רש"י:

וימאן להתנחם - אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

רבי פנחס הורוויץ בספרו פנים יפות תמה מה פשר הדבר, הרי לאדם יש בחירה חופשית, מה נגזר ועל מי? ותשובתו היא שאהבה פועלת כמים הפנים אל פנים, וכשמישהו אוהב מישהו אהבה זאת מעוררת את הנאהב לאהוב חזרה את האוהב. אולם, על המת, החופשי מן המצוות, נגזר שישכח את החיים "וממילא לא יהא המניעה ממנו ויכול החי לשכוח אותו". אולם "אין מקבלין תנחומין על החי, כיון שהחי הנאבד משתוקק אליו הוא מעורר אהבתו לבל ישכח". יוסף חי וממשיך לאהוב מרחוק את יעקב ולכן יעקב לא מתנחם עליו. ואולם ממשיך הפנים יפות ואומר שמצב זה לא נשאר ככה: "ובאמת כשיצא יוסף מבית האסורים ונשכח ממנו געגועי אביו, כדכתיב כי נשני אלהים וגוי' כל בית אבי, אז הוקל האבילות אצל יעקב ולכך אמר יהודה ואחיו מת דסבר שבאמת הוא מת, ולכך הוקל האבילות אצל אביו". ברגע שיוסף מתחיל לשכוח את יעקב, יעקב בתגובה מצליח להקל אבולתו, כך שיהודה מתחיל לחשוב שיוסף כעת אכן מת.

למדנו מדברי הפנים יפות שכמים הפנים לפנים פועל גם **כשאין רואים אחד את השני, וגם ממרחק של ארצות**. כלומר יש כאן איזושהו חק טבע שבני אדם מחוברים זה לזה ומסוגלים לעורר רגשות זה על זה.

איש מזימות ישנא

כשם שרגש אהבה משפיע גם כשהוא טמון עמוק עמוק, כך גם הרגשות ההפכיים, ואי אפשר להימנע מכך.

על הפסוק במשלי (יד, יז): "קִצְרַ אַפִּים יַעֲשֶׂה אֲנָלֶת וְאִישׁ מְזֻמּוֹת יִשְׁנָא", מסביר הגר"א:

קצר אפים יעשה אולת - שיש ב' מיני רשעים רע ומרמה כמו שכתבתי למעלה והיינו מי שהוא קצר אפים הוא יעשה אולתו תיכף בלי ישוב הדעת והוא הרע גמור. ואיש מזימות ישנא - אבל המרמה חושב מחשבות רעות בלבו ולא יגלה לחוץ מחשבתו ואף על פי כן ישנא אף שאין אדם יודע מה שבלבו של אדם הוא **ישנא כי כמים הפנים אל פנים וגו'.**

ישנם שני מיני רשעים: הסוג הראשון נקרא רע, רשע כזה שאינו מסוגל לחכות, הוא מיד מוציא לפועל רשעתו. ולעומתו ישנו רשע שחורש מחשבות בתוך ליבו, ולא מגלה החוצה מחשבתו, הוא נקרא מרמה. משמע מדברי הגר"א שהרשע השני לא מבטא כלפי חוץ כלל

וכלל רשעתו ואף על פי כן אותו אדם שהוא מושא לתכנוני ומעללי אותו רשע מרגיש שנאה כלפיו. יתכן שאותו אדם מרגיש שנאה כלפי אותו רשע ואין הוא מבין כלל מדוע, הוא לא רואה שום סיבה. מסביר הגר"א שהסיבה היא שאותו רשע מתכנן נגדך תכנונים בליבו ואף על פי שהוא לא מבטא זאת החוצה כלל 'כמים הפנים לפנים' ותשדורת זאת העוברת בליבו של אותו רשע עוברת לליבך.

כך כותב גם היעב"ץ על דברי הגמרא במסכת פסחים (נ"ד ע"ב):

תנו רבנן: שבעה דברים מכוסים מבני אדם, אלו הן: יום המיתה, ויום הנחמה, ועומק הדין, ואין אדם יודע מה בלבו של חברו...

מסביר היעב"ץ:

ואין אדם יודע מה בלבו של חברו. נ"ב בעניינו. אבל בענינו עם חברו כמים הפנים לפנים.

בענייניו הפרטיים של החבר אף אדם לא יודע, אולם לגבי מה שנוגע לאחרים אזי כל אחד ואחד מסוגל לדעת מה בליבו של חברו עליו.

כמים הפנים לפנים בין יהודי לגוי

מדברי האור החיים הקדוש נלמד שכמים הפנים לפנים פועל גם כלפי גוי. פר שת מקץ נגמרת ממש באמצע השיחה שבין יהודה ליוסף, ואף על פי כן פרשת ויגש מתחילה (בראשית מד, יח) במילים "ויגש אליו יהודה", להיכן ניגש? הרי הוא כבר בעיצומו של ויכוח עם אותו צפנת פענח?

מסביר אור החיים הקדוש:

ובדרך דרש יתבאר אומרו ויגש אליו על דרך אומרו כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ולזה נתחכם יהודה להטות לב יוסף עליו לרחמים והקריב דעתו ורצונו אליו לאהבו ולחבבו כדי שתתקרב דעתו של יוסף אליו לקבל דבריו ופיוסו.

כלומר יהודה רוצה להשיג תוצאה מסוימת, הוא רוצה לשכנע את צפנת פענח שישחרר את בנימין, לשם כך הוא מתקרב בליבו לצפנת פענח, יוצר בליבו אהבה וחיבוב כלפיו.

מדוע התורה מדגישה זאת? ממשך האור החיים ומסביר:

והוכרח לעשות כן לצד שמן הטבע לא יחבבו בני יעקב עובדי עבודה זרה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וממזג נפשם לשנוא אשר בשר חמורים בשרם, לזה הוצרך לפי שעה להפך המוטבע ולהגישו בלבבו ולהשיבו בתוואני דליביה.

כלומר יהודה הוזקק להתנהג בצורה שונה מהתנהגותם הרגילה של בני יעקב. בדרך כלל בני יעקב מתרחקים מעובדי גלילים, ודאי לא מייצרים חיבה ואהבה כלפיהם. פה יהודה הוצרך לנהוג בצורה שונה, שהרי טרם נודע להם שצפנת פענח הוא יוסף אחיהם, לכן התורה מפרטת זאת.

למדנו מדבריו שאפילו כלפי גוי ניתן ליצר מצב שיאהב אותי חזרה. אם אני אמצא בו נקודות אמיתיות שאפשר לאהוב ולחבב אזי כמים הפנים לפנים גם הוא יאהב אותי חזרה.

ג. כמים הפנים לפנים ככלי עבודה מעשי

אולם מדברי אור החיים הקדוש אנו לומדים דבר נוסף, חשוב ונפלא מאד. עד כה עסקנו ב'כמים הפנים לפנים' כתוצאה - כשמישהו/מישהי אוהב/שונא מישהו/מישהי זה משפיע ותחושות זהות מופיעות אצל מושא האהבה/שנאה. אולם מדברי אור החיים הקדוש אנו לומדים להתייחס לדבר לא רק כמציאות דיעבדית אלא ככלי לכתחילאי. אם ברצונך לעורר אצל מישהו חיבה כלפיך עליך לעורר אצלך חיבה ואהבה כלפיו וממילא תשיג את מבוקשך. כך כתב גם רבי דוד פרדו בספרו חסדי דוד על התוספתא³ בהתייחס להלכה שראינו שמצוה לטעון עם השונא כדי לכופ יצרו:

ולפי עניות דעתי בהורמותא דרבנן נראה לי לפרש דמה שאמרו בגמרא לכופ את יצרו לאו יצרו דנפשיה קאמר אלא לכופ את יצרו של השונא דהיינו העבריין, דעל ידי שרואה שעושין לו נחת רוח מקרבין את לבו לשוב בתשובה ולהכניע יצרו. מה שאין כן אי שבקי ליה ועסקי בפריקה דאוהב סבר דמשום שנאה עבדי ליה ומתרפה לבו ומתייאש מלשוב.

כלומר מה שאמרה הגמרא מצוה לעזור לשונא לטעון כדי לכופ את היצר אין הכוונה ליצרו של המסייע, שלא ישנאהו לשונא שנאה יתירה, אלא ליצרו של השונא. יצרו הרע עלול לדחות אותו מלשוב בתשובה ולומר לו שונאים אותך ולא תוכל כבר לתקן, לכן על המסייע דוקא לעזור לו כדי לקרבו ולחזק את לבו להשיבו בתשובה.

כמים הפנים לפנים בקירוב רחוקים

אם את דברי החסדי דוד אפשר לסייג ולטעון שמצריך מעשה עזרה של ממש ואז ודאי תיווצר חיבה ואהבה ואין פה חידוש של אהבה נסתרת בלב היוצרת חיבה, רבי פנחס מקוריץ (אות לח) אומר זאת במפורש:

³ כן כתב מהרם שיף אורח חיים פא.

כשאדם מבזה לך ועושה לך יסורים וכו' צריך להתחזק ולהאוב אותו ביותר מן הזמן הקודם. טעם א' אמר שיצר הרע גדול יש בזה לשנוא אותו עבור זה ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה.

כלומר את האדם שעושה לך רע צריך לאהוב וכדו' קודם כל כי זה ניסיון של היצר הרע שמושך אותו לשנאותו ולכן עליך להילחם בו ולאהוב את אותו אחד. ובנוסף:

ועוד אמר טעם אחר כי על ידי זה שיאהב אותו יחזור אותו אדם בתשובה ולכן צריך לאהוב אפילו רשעים רק צריך לשנוא מעשיהם הרעים ואסור להתקרב אצלו אבל צריך לאהוב אותו ועל ידי זה יכול להיות שיחזור בתשובה.

מצד אחד חז"ל מדריכים אותנו בפרקי אבות הרחק משכן רע אולם יחד עם זה חז"ל לא אסרו עלינו לאהוב אותו בלבנו. ודוקא על ידי שנאהב אותו בלבנו יכול להיות שיחזור בתשובה. והוכחתו:

כמו שכתוב באהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, פירוש על ידי שהיה אוהב אותם על ידי זה קרבן לתורה, שע"י זה יחזור בתשובה. וההסבר כפי שבארנו:

ואמר טעם להסביר דבר זה שמחמת שאני אוהב אותו הוא אוהב גם כן אותי כי כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ואני שונא מעשיו הרעים ועל ידי זה הוא גם כן מתחיל לשנוא מעשיו הרעים וחוזר בתשובה וסיפר מעשה מבעש"ט שפעם אחת היה אדם כשר שיצא בנו לכפירה רחמנא ליצלקן וציוה הבעש"ט לאביו לאהוב אותו ביותר ומחמת זה יצא מהכפירה.⁴

וכבר כתב כן המהר"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב כח היצר א):

בספר משלי אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך. שלמה המלך רצה לומר כי אם רעב שונאך אל תמנע מלהאכיל אותו ולרחם על שונאך להאכיל אותו לחם, כי הרחמנות הפך

⁴ בספר חכמת המצפון (מנחם אב) באר באופן נוסף כיצד תשפיע מחשבת האהבה על הרשע: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם מלבד חובת הדין הוי דן את חבירך לכף זכות מתחדש ענין נוסף והוא כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם על ידי כיבוד חבירו על ידי הוקרת צד המעלה שיש בכל אדם מרגיש גם הלה את הכבוד ואת ההוקרה לצד המעלה שבו ומתוך כך מתעורר אצלו צד המעלה ולפעמים על ידי ההתעוררות מתגבר הוא גם על צד הרע שיש בו והוא אוזר כח להתחזק ולהתרומם למעלה למעלה". כלומר על ידי מציאת הטוב שבאותו רשע והוקרתו, גם הרשע יגביר חלק זה שבו על אותם חלקים בעייתיים. הדברים מתחברים לדברי רבי נחמן המפורסמים בליקוטי מוהר"ן תורה רפ"ב על הפסוק "עוד מעט ואין רשע, והתבוננת על מקומו ואיננו".

האויב, כי כאשר הוא מרחם עליו מתקשר ומתאחד עמו וכמו שהארכנו בזה בענין הצדקה, והאויב מתנגד אליו. ואמר כי גחלים אתה חותה על ראשו כלומר כי בטול גמור אתה עושה עד שיהיה השונא בטל מטעם זה בעצמו, **כי כאשר אתה מרחם עליו והנה אתה מתקשר עם השונא על ידי הרחמנות ולכך לא נמצא מתנגד עוד.**⁵

רבי חיים מואלאזין (כתר ראש הלכות נישואין קיט) מנסח כלי מעשי זה עובר לעשייתן :

אמר רבינו **דבר מנוסה**, אם יהיה לאדם שונאים חס ושלום, אם יפעול אצלו שהם צדיקים גמורים⁶ וידין אותם לכף זכות תיכף יתהפך לבבם לאוהבים לו.

'כמים הפנים לפנים' בזוגיות

כלי זה של כמים הפנים לפנים אפשר וצריך ליישם בהרבה מקומות ונוכיר באופן מיוחד שניים. לפעמים מתקשר ליועץ הזוגי אחד מבני הזוג ומעלה התמודדות זוגית, אולם לדבריו, רק הוא מעוניין להגיע ליועץ ואילו בן זוגו אינו מעוניין. שאלתו היא האם יש טעם? האם יש טעם ליועץ זוגי לבד? לפעמים השאלה נשאלת אפילו בלי קשר ליועץ, אחד מבני הזוג רוצה להביא שינוי לזוגיות והשאלה היא אם יש טעם כשאני עושה זאת לבד ובן זוגי איננו שותף איתי במאמצים.

בהסתמך על כל מה שלמדנו עד כה התשובה היא חיובית.⁷

⁵ בדרך זו באר האדמו"ר מגור (ליקוטי יהודה - גור פרשת קדושים) את הפסוקים בפרשת קדושים: "לא תשנא את אחיך בלבבך וגו' לא תקום ולא תטור ואהבת לרעך כמוך": "הנה יש לדקדק על ענין שנאה שבלב בשלמא במעשה אפשר להשמר שלא לעשות חס וחלילה רע לאחיו אבל להסיר השנאה מהלב איך ובמה אפשר?... ונראה בעזרת ה' יתברך להסביר הענין על פי מה שכתוב ברש"י ז"ל מהגמרא יומא: נקימה אמר לו השאילני וכו' אמר לו איני משאילך וכו', ואיזו היא נטירה אמר לו השאילני וכו' איני כמותך שלא השאלתני... ופירוש לא תשנא את אחיך בלבבך ואיך ובמה אפשר להסיר השנאה מהלב? ונתן לנו הקב"ה עצה לזה לא תקום פירוש לא רק שלא תעשה רעה לחברך מפני שלא רצה להשאילך רק (=אלא) אדרבה תשלם לו טובה ועל ידי זה שאתה תשלם לחברך טובה למרות הרעה שעשה לך השנאה תסור מלבך כי אם לא היית משלם לו לא רעה ולא טובה הי' השנאה נשארת בלב אבל עצת תורה הקדושה לשלם לחברו טובה וזוהו יסיר השנאה גם מהלב כי כל דבר נפעל על ידי היפכו". כלומר התורה מדריכה אותנו כיצד להסיר השנאה מהלב, תן לחברך למרות שהוא לא נתן לך. אבל לא די בז אלא: "ואחר כך אמר הכתוב אך זכור תזכור ולא תטור היינו שלא תזכיר בשעה שאתה מלווה לו את הרעה שהוא עשה לך שלא רצה להשאיל לך כי דיבורים אלה יעוררו השנאה בלבך ותקלקל חס וחלילה העצה היעוצה לנו מהשם יתברך בכדי להסיר השנאה מהלב על ידי עשיית טוב לחברו וזה שמסיים הפסוק ואהבת לרעך כמוך פירוש שעל ידי עשיית הטובה לחברך ולא תקום ולא תטור ח"ו תתהפך השנאה לאהבה והוא יאהב גם אותך וכמו שנאמר כמים הפנים לפנים כן לב האדם וגו' נמצא שעל ידי לא תקום ולא תטור תתקשר השנאה מהלב ואדרבה יתהפכו לאוהבים".

⁶ בספר הנהגות ישראלות פו קרב להבנתנו כיצד יהיה מסוגל לומר כן: "שיאמר אדם לעצמו מסתמא מישוהו עלי לשון הרע והם סוברים שזה אמת".

⁷ ראה למשל ספרו של הארוול הנדריקס 'לבסוף מוצאים אהבה' עמוד 106 ואילך. ובספרו של הרב יהושע שפירא 'מצרות לאצורות' עמוד 246. ועיין בספר בית יצחק (לתלמיד ה'בית הלוי') פרשת ויקהל.

'כמים הפנים לפנים' בחינוך

לעיל ציטטנו את הגמרא ביבמות (ק"י"ז ע"א) המסבירה את פסול הכלה להעיד עבור חמותה, אודות מות בעלה, מהפסוק 'כמים הפנים לפנים', אומרת שם הגמרא שרבי יהודה חולק וסובר שפסוק זה נאמר לגבי דברי תורה.

מסביר רש"י: "אם רבו מסביר לו פנים הוא מחכים ואם לאו אינו מחכים מרבו". גם המדרש (פסיקתא רבתי פיסקא כא - י' הדברות פ' קמיייתא) לוקח כלי זה לקשר בין הרב לתלמיד:

רבי מנחמן בשם רבי יעקב בן תרדאי כמים הפנים לפנים [כן לב האדם לאדם] יש לך (אדם) שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד, תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמד, ברם הכא הרב רוצה ללמד ותלמיד רוצה ללמוד.

וכן הובא כהדרכה חינוכית במחזור ויטרי (תכה):

...וזה שכתב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. שצריך לאדם להסביר פניו לתלמידו.⁸

הרב דסלר נאלץ לגור בלונדון ולהשאיר את משפחתו בקלם. על חינוך בנו, נחום זאב כבן העשר, הופקד אביו של הרב דסלר - הרב ראובן דב דסלר. הרב דסלר שמר על קשר עם בנו באמצעות מכתבים. הרב דסלר שאל את אביו כיצד לקיים קשר זה בצורה מיטבית. אביו ענה לו⁹:

שמע נא כלל גדול ושים אותו על לב, כי מהחינוך, גם לחנך את המחונך לקבל שמחה גדולה בהמחנך וחינוכו, להראות זה לזה וזה לזה כמים הפנים לפנים... יש להשתדל בהתחכמות לגנוב את לבו הרך שיהיה נמשך אחריו ומקושר בך בקשר

⁸ הרב שלמה הופמן היה מבין גדולי בנפש האדם, היה משקם אסירים ומחזירים למוטב. ביציאתו לגימלאות לימד והדריך הרבה בני תורה בענייני חינוך ופסיכולוגיה, ואף היווה כתובת התייעצות בנושאים אלו עבור גדולי ישראל כרב שך ועוד. תלמידו הרב מאיר שטיין מוציא לאור את תורתו ועקרונותיו החינוכיים (גליונות מר' שלמה הופמן- אלול תשע"ט): "אחד מהיסודות החשובים ביותר שר' שלמה הנחיל והיה חוזר על זה מאות פעמים ואומר שזה היסוד הכי חזק והכי עיקרי במערכת החינוך, זה היכמים פנים לפנים כן לב האדם לאדם". אם אנחנו היינו יכולים כל בוקר כמחנכים לפני שאנחנו פוגשים את התלמידים, לפני שאנחנו נכנסים לשיעור, לשנן לעצמנו את העיקרון הזה של היכמים הפנים לפנים, אני בטוח שזה היה חוסך מאות מקרים של נשירה. גם כשיש מצב של רגשות שלילים שהתלמיד כועס וזה מקרין אל המחנך, או שהתלמיד פגוע, ומתפתח מעגל ריגשי שהמחנך והתלמיד נמצאים במצב של רגשות שלילים אחד על השני, וכששאלנו את ר' שלמה מה לעשות, היה אומר לנו שמהניסיון שלו גם כשהוא התעסק עם העבריינים הכי גרועים, תמיד חיפש את הנקודה הטובה שלו ומחזק אצלו בלב את ההרגשה החיובית כלפיו בדברים הטובים שיש לו ומזה בונה אותו. הוא תמיד היה אומר והדגיש שוב ושוב שאין דבר כזה אדם שאין לו נקודת זכות, וגם עם התלמיד הכי קשה תמיד תוכל למצוא איזה נקודת אור, ואם תחזק את ההרגשה ואת ההסתכלות החיובית עליו. בתוך הלב שלך, זה מוכרח להיות מוקרן אליו וזה יפיע עליו להתהפך לטובה".

⁹ מתוך הספר מחנך לדורות עמוד 299.

אמיץ ובחיבה יתירה... וידרש להיות בזה כמו שחקן. תכתוב אתה לו בכל שבוע... ותשתדל כי למכתביך אליו יהיה אצלך קדימה תמיד על כל יתר מכתבים... רצוני שירגיש הוא כי כל מחשבותיך פונות אליו ביותר.

הסתייגות אחת

בסיום פרק זה נביא הסתייגות אחת שמצאנו בדברי אור החיים הקדוש (בראשית מב, ח). רבנו חיים בן עטר מתקשה להבין מאחר שיוסף מזהה את האחים כיצד הם אינם מזהים אותו:

פירוש הגם שהוא הכירם לצד שהניחם בחתימת זקן ומטבע אנושי כשתולד הידיעה בלב א' מהשנים גם בלב השני יתעורר בחינת הזכרון כי הלבבות יגידו סודות נעלמים כאומרם כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, וידקדקו בעינים במצח בדיבור והידיעה הולכת וגדלת עד שישלים הבחון?

עונה אור החיים הקדוש:

אף על פי כן מודיע הכתוב שהם לא הכירוהו, והטעם לצד ראותו ברום המעלות החליטו הבחינה והרחיקו מלבם מחשוב דבר זה.

למדנו שאמנם קיימת אפשרות לאדם שמתעורר אצלו משהו כתוצאה מרגשות השני לעצור ולחסום השפעה זאת.

ד. 'כמים הפנים לפנים' - בלימוד התורה וברוחניות

הבאנו קודם לכן את הסברו החינוכי של רש"י בדברי רבי יהודה (יבמות קי"ז ע"א) - "ההיא בדברי תורה כתיב". אולם רש"י מביא הסבר נוסף:

בדברי תורה כתיב - לפי פנים ולב שאתה נותן לתורה לבך עומד לך להעמיד גירסא אם יגעת בה תמצא אם לא יגעת לא תמצא.

כלומר ההצלחה בתורה היא בהתאמה לכוחות שאדם משקיע בה.

לאור דברים אלו נוכל להבין מה שנמשלה התורה למים, נעזר בדברי רבי אייזיק חבר (אור תורה אות פב):

כי המים יש בהם ב' מדרגות א' מים עליונים שעל השמים, והב' מים תחתונים, והרקיע מפסיק ביניהם, "ואד יעלה מן הארץ", מן המים התחתונים, ועולה

למעלה ומתחבר בהם טפין ממים העליונים, כמו שאמרו (בבא בתרא כה, ב ושם איתא מאוצר הטוב), שבזמן שישראל עושים רצונו של מקום, שותים מאוצר של מעלה כו'. ודבריהם הם כמשמעו, שבאמת המים שעל השמים הם מים ממש, רק הם רוחניים בערך אותו המקום שהם בו, שבכל עולם יש בו ד' יסודות, כל אחד לפי מדרגתו ומקורו. וכמו שמים התחתונים הם חיים לעולם, וגורמים להצמיח דשא ופירות והם חיים לעולם, כמו כן הם מים העליונים, ובאמת המים התחתונים לית להם מגרמיהו כלום, רק מה שהם גורמים להצמיח ולגדל, הוא על ידי ששפיע בהם כח ממים העליונים שהם רוחניים, והוא הכוכב שיש לכל עשב המכה בו ואומר לו גדל, והיינו כח רוחני שלמעלה, שהוא המים שעל הרקיע...כשישראל עושים רצון ה' אזי במים התחתונים שמתחת לרקיע, אותם אנו מכירים, נשפע שפע הצמחה וחיות מאותם מים עליונים שמעל לרקיע.

ומכאן לתורה שנמשלה למים:

וכמו כן הוא בתורה ממש, שלכן נקרא מ"ם, שיש מים נגלים ומים נסתרים, היינו שמלוי מ"ם הוא גם כן מ"ם, מ"ם, יו"ד, מ"ם,

דהיינו: כשנכתוב בצורה מלאה את האותיות המרכיבות את המילה מים נקבל שוב מים: מ"ם יו"ד מ"ם. מהאות מ' הראשונה נקבל גם מ' וכן מהמם האחרונה, ומהאות י' נקבל את האותיות ו' ד' שיחד שוות גם כן עשר גימטריה י'. כלומר ממים מקבלים מים אחרים. אותם מים נסתרים במילוי האותיות עניינם הוא:

והם בחינת מים עליונים שהם נסתרים, ומים נגלים שהם מים תחתונים, ובתורה גם כן יש נגלה ונסתר, והם אחודים זה בזה. **ומי שעמל בתורה כראוי לשמה, זוכה לדברים הרבה כו', ומגלין לו רזי תורה, כי הבל פיו בוקע למעלה, ויורד לנגדו מים עליונים הנסתרים, והוא מה שנאמר, "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".**

כלומר אותה השקעה בלימוד התורה נושאת ברכה לא רק בהעמדת הגירסא של מה שכבר למדת אלא אף מעבר לכך, לזכות להשגות נפלאות ועמוקות בתורה. כך הסביר גם השפת אמת (במדבר שבועות תרלט):

וכל העם רואים את הקולות כו' החר עשן וירא העם כו'. וקשה וירא השני מיותר. אכן יש לומר שראו במאורות הללו שנתגלה להם (ראו) את עצמותם כמ"ש חז"ל פנים בפנים כו' כאספקלריא שכ"א רואה שם צורה שלו ע"ש. והוא פי' כמים הפנים לפנים כו'. כמו שמתגלה פנימיות האדם אל התורה כן מתגלה אליו

פנימיות חלקו בתורה די ש לכל נפש ישראל חלק בתורה לכן נדמה התורה למים.
ולכן יצאה נשמתן על ידי שראו כל אחד ברוה"ק את עצם נפשו למעלה. לכן וינועו
שנתפעלו מאוד איך הם בעולם השפל וצורתם חקוקה למעלה

'כמים הפנים לפנים' - בדבקות בקב"ה

מהצלחה בלימוד תורה נמשיך להתקדמות כללית ברוחניות, כתב בספר חרדים (מצות
התשובה פרק ז):

סגולה ה' היא ההתבודדות שכתבנו למעלה בשם ספר בית מדות כי לעתות רצון
יפרוש עצמו במקום מיוחד שלא יראוהו בני אדם וישא עיניו למרום אל מלך יחיד
עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות כמטרה לחץ כמים הפנים לפנים כן לב האדם
לאדם ועל דרך זה כאשר הוא יבא לשום פניו אל אלהיו כן הוא יתברך ישים אליו
ויחזיו ידובקו כך שמעתי מפי מורי ורבי החסיד הקדוש כבוד ר' יוסף סאגיס
זלה"ה וכך היה הוא עושה וכן מצאתי לרבינו יצחק דמן עכו שכמה חסידים היו
עושים כן בימיו ודוק ותשכח כן בדברי רמב"ם ורמב"ן וחובת הלבבות והר"ר יונה
ז"ל.

למדנו מדבריו שממש כשם שאדם החושב טובות בליבו על חברו מעורר אצל חברו
מחשבות זהות כלפיו, כן הדבר ביחס לקב"ה.

ונראה שכך הבין גם בעל הטורים שכתב (דברים פרק יא פסוק יב):

סמך עיני ה' אלהיך בה לוויה לומר אם שמוע תשמע, עיני ה' אלהיך בה כי כמים
הפנים לפנים (משלי כז יט) (ספרי).

כלומר, אם שמוע תשמעו אל מצוות ה' אזי עיני ה' אלוקיך יהיו מסתכלות עליך משום
שכמים הפנים לפנים כך לב ה' אל האדם.

ואולי ניתן אף להעזי ולומר שזו אחת הסיבות שהעולם נברא כך, עם 'חוק טבעי' זה של
כמים הפנים, כדי שנסיק ונלמד להשתמש בדרך זו גם ביחס לקב"ה. מצינו בגמרא בברכות
(נ"ח) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, דבר זה ניתן לנו כדי להסיק מזו על זו, למשל
כמו שלומד רמח"ל (דרך ה' ב, ו) על סדרי הדין בבית דין של מעלה. כך אולי גם פה ניתנה
לנו צורה זו כדי שנקיש ממנה ביחס לקב"ה.

במאמר מוסגר נציע הסבר נוסף על פי דבריו המפורסמים של הרב קוק (קובץ ג אות צה):
"הכל מוליך אותנו למקום אחד, שלא יש נשמה בודדת, גרגרית, גדועה, בהויה כולה, אלא
הכל מחובר משורג וארוג...". הבריאה היא אחת, מקורה הוא אחד ובעצם היא גוף אחד.
רק טבעי הוא שאבר אחד בגוף הבריאה מחובר ויכול להשפיע ולקבל השפעה מאבר אחר.

לו היו לבריאח ח"ו בוראים שונים נפרדים אזי לא היתה אפשרות זו של השפעה 'כמים הפנים לפנים' מוכרחת.

נחזור ליכמים הפנים לפנים' בינינו לקב"ה, בדרך זו מסביר האדמו"ר מגור (אמרי אמת ויקרא, אמור תרצב) מדוע נקרא לחם הפנים בשם זה:

איתא גבי לחם הפנים שמגביהין אותו לעולי רגלים וכו' ראו חיבתכם לפני המקום וכו'... חם ביום הלקחו, הראו לעולי רגלים שישנם חמימות ואהבת המקום לא נתקררה, לחם הפנים היינו כענין שכתוב כמים הפנים לפנים **שכפי מה שהיתה חמימות בני ישראל כדכתיב חם לבי בקרבי כך היתה חמימות בלחם...**

בדרך זו מסביר השל"ה הקדוש (מסכת ראש השנה פרק נר מצוה כא) את מנהג הסימנים הנהוג בראש השנה:

אלא הענין הוא, שאין שום רמז באכילת הפרי, רק הפרי הוא סימן, שיזכור האדם ויתעורר בתשובה, ויתפלל על הדבר הזה. רצוני לומר, כשמים רוביא על שלחנו ואכלו, אז הוא לו למזכיר שיתפלל על שירבו זכויותינו. וכשרואה כרתי, אז הוא למזכיר ורמו שיתפלל על הכרתת שונאינו. נמצא, העיקר הוא ההתעוררות והתפילה, ולאחר שהתפלל ואוכל דבר זה, אז הוא רושם שתתקיים תפילתו. וקרוב לזה מה שכתב הפרדס בשער הגוונים פ"א וזה לשונו, כאשר ירצה לפעול פעולה ויצטרך אל המשכת הדין, אז יתלבש האדם ההוא בבגדים אדומים... וכאשר יצטרך חסד ורחמים יתעטף לבנים, ולנו בזה ראיות ברורות מהכהנים שהמשכתם מצד החסד, ובגדיהם בגדי לבן להורות על השלום... ואין להרחיק הענין הזה, שהרי בעלי טבע אמרו כי אם יביט האדם בעיניו מרוצת המים הרבים יתעורר בו הלבנה... כי מהגוונים הנראים לעינים או המצטיירים בשכל בגופני יתפעל הרוחני, והנפש תעורר לרוח והרוח לנשמה והנשמה ממציאיות למציאות עד שיתעלה אל מקום יניקתם, ויתעורר לפי מציאות ציורם, יען שהם כמים הפנים לפנים, שעל ידה המקור יראה הפנים באודם ויושפע עליה אודם, וכן אם לובן לובן, כי ההתעוררות והפנים התחתונים הוא על ידי בני האדם, עד כאן לשונו.

ה. 'כמים הפנים לפנים' - מהקב"ה אלינו¹⁰

והאמת ניתנת להיאמר שכל התקדמות רוחנית מקורה הוא אכן ב'כמים הפנים לפנים' אבל תחילתה מהקב"ה אלינו.

השם משמואל (כי תבוא תרע) כותב כספר חרדים, שבהתאם לצורה בה ישים אדם פניו לקב"ה כן יזכה לקבל ממנו, ומוסיף האדמו"ר מסוכוצ'וב שאף יזכה בדרך זו להשיג מעבר לדרגתו הרוחנית:

וע"כ אם יש לו תשוקה להשי"ת באמת, יכול להשיג אף דברים שגבוהים ממנו וממדרגתו. וז"ש ולא נתן ה' לכם לב לדעת, שאם היה להם רצון ותשוקה הי' נותנין להם מן השמים, א"כ הי' החסרון מצדם.

¹⁰ ישנם מקורות העוסקים בכך שעלינו לעורר אהבה לקב"ה משום כמים הפנים לפנים, למשל בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש ג): "והארבעה עשר, חשבון האדם עם נפשו בעת אהבתו ונטות נפשו וכלות רוחו אל כל מי ששוער ממנו שהוא אוהבו כמו כן, כמו שכתוב: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. וכל שכן אם יהיה האיש ההוא שר או נגיד, ויותר מזה כשיראה ממנו אות על זה מהקרבתו והבטחתו, ושהוא מטיב אליו ועושה עמו חסד לבלי צורך אליו, שלא יטרידנו דבר מאהבתו ולא יניח מיכלתו לנפשו מאומה, אבל יוציאנה כלה במצותו ועבודתו, ויתנדב בנפשו ובממונו ובניו בגמולו. **וכיון שנעשה זה לנברא חלוש כמונו, כמה אנו חייבין מכפלי זה לבוראנו יתברך, אשר הודיענו הנביא, כי הוא אוהב אותנו,** כמו שאמר: לא מרבכם מכל העמים וגו', כי מאהבת ה' אתכם וגו'". ובספר ארחות צדיקים (שער הזכירה): "הארבע עשרה - שיזכור האדם שמסביר פנים לחבירו איך לבו נוטה אליו לאהוב אותו, כדכתיב 'כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם', כל שכן אם רואה מלך שמקבלו בסבר פנים יפות ומראה לו שהוא אוהבו, כמה יאהבנו וכמה ישבחו ויהללו בזה - קל וחומר לבורא, יתברך, שהודיענו שהוא אוהב אותנו, והבטיחנו [לאהוב אותנו] בכל דור ודור... שאנו חייבים לאהוב הבורא, יתברך, בכל לב. לפי זה מסביר בעל התניא את הקדמת ברכת אהבת עולם לקריאת שמע (ליקוטי אמרים מט): **"והנה כמים הפנים לפנים כמו שהקב"ה כביכול הניח וסילק לצד אחד דרך משל את אורו הגדול הבלתי תכלית וגונו והסתירו ב' מיני צמצומים שונים. והכל בשביל אהבת האדם התחתון להעלותו לה'.** כי אהבה דוחקת הברש. עאכ"ו בכפלי כפליים לאין קץ כי ראוי לאדם ג"כ להניח ולעזוב כל אשר לו מנפש ועד בשר ולהפקיר הכל בשביל לדבקה בו ית' בדביקה חשיקה וחפיצה ולא יהיה שום מונע מביט ומבחוץ לא גוף ולא נפש ולא ממון ולא אשה ובנים. ובהו יובן טוב טעם ודעת לתקנת חכמים שתקנו ברכות ק"ש שתים לפניה כו' דלכאורה אין להם שייכות כלל עם קריאת שמע כמ"ש הרשב"א ושאר פוסקי'. ולמה קראו אותן ברכות ק"ש ולמה תקנו אותן לפניה דווקא. אלא משום שעיקר ק"ש לקיים בכל לבבך כו' בשני יצריך כו' דהיינו לעמוד נגד כל מונע מאהבת ה'... ונפשך ומאדך כמשמעו חיי ומזוני להפקיר הכל בשביל אהבת ה'. ואיך יבא האדם החומרי למדה זו? לכך סידרו תחלה ברכות יוצר אור. ושם נאמר ונשנה באריכות ענין וסדר המלאכים העומדים ברום עולם להודיע גדולתו של הקדוש ברוך הוא... ואח"כ ברכה שניה אהבת עולם אהבתנו ה' אלהינו. כלומר שהניח כל צבא מעלה הקדושים והשרה שכינתו עלינו להיות נקרא אלהינו... והנה כאשר ישים המשכיל אלה הדברים אל עומקא דלבא ומוחא אזי ממילא כמים הפנים לפנים תתלהט נפשו ותתלבש ברוח נדיבה להתנדב להניח ולעזוב כל אשר לו מנגד ורק לדבקה בו ית' וליכיל באורו בדביקה חשיקה וכו' בבחי' נשיקין ואתדבקות רוחא ברוחא כנ"ל". ורבי עקיבא איגר (בשם רבי עקיבא איגר- חוט המשולש דף סב/קפב, תולדות רע"א): "ואהבת את ה' אלקיך כיצד זה ציוותה התורה לאהוב את ה' והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפייה? ברם קודם קריאת שמע חותמים אנו בברכה הבורח בעמו ישראל באהבה ואם השם יתברך אוהב אותנו בהכרח עלינו לאהוב אותו שהרי כמים הפנים לפנים כן לב האדם".

השטנו מקורות אלו מגוף המאמר משום שאינם מתארים אהבה שנגרמת מאליה בצורה מיידית ביחס לקב"ה כתוצאה מיכמים הפנים לפנים אלא עוסקים בעבודה המוטלת על האדם כתוצאה מיכמים הפנים לפנים.

ומכאן הוא ממשיך לענין חזרה בתשובה:

וזהו הענין שבשבת בנקל לשוב בתשובה כמו שאמרו שבת בו תשוב. דהנה באמת האדם שחטא ונעקר מכלל ישראל איך יכול לבוא לתשובה, כי הוא רחוק מאד. אך מחמת הרצון והחשק של האדם לשוב לשרשו כמקדם, על ידי זה הוא יכול לבוא לתשובה כנ"ל.

אך מדוע דוקא בשבת רמזו על תשובה, מדוע בשבת יש יכולת מיוחדת לחזור בתשובה:

אך לזה הרצון גם כן קשה מאד לבוא, מאחר שעדיין עומד מבחוץ מאין יבוא לו הרצון. אך בשבת שהיא עת רצון, ובפרט במנחה שהיא רעוא זרעוין ונפתח הרצון העליון למעלה וכמים פנים אל פנים, כמו כן נפתח אצל האדם רצון ותשוקה לבוראו, על כן שבת היא זמן תשובה.¹¹

כלומר הקב"ה פותח לנו הזדמנות מיוחדת, ישנה הארת פנים מיוחדת במנחה של שבת, וכמים הפנים לפנים היא מעוררת אותנו לחזור.

קדם לו כבר האור החיים הקדוש שביאר (שמות לג, יא) כוונת הפסוק שהקב"ה דיבר עם משה כמו שמדבר אדם עם חברו:

כאשר ידבר איש אל רעהו, יתבאר לדרכנו על דרך אומריו כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם פירוש כי הלבבות ישכילו בנעלם אם לאהוב אם לשנוא כי כפי אשר יכין האדם לבו לאהוב חבירו כמו כן יתבונן לב חברו לאהוב אותו... כמו כן דבר ה' פנים אל פנים, ומעתה יבחין אדם מה הוא עם קונו אם לבבו יתאוה ויחשוק בה' ובעבודתו הנה זה סימן כי ה' אהבו.

אם אדם מרגיש סיעתא דשמיא בעבודת ה' ידע שיש פה הארת פנים מהקב"ה אליו.

כן כתב גם הפנים יפות בבראשית, ביחס לכלל ישראל, בתוך דבריו לעיל לגבי יעקב ויוסף:

...שאמר דוד המלך עליו השלום צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים, דהיינו שהקב"ה יראה אותו והוא כי כבר כתבנו למעלה שאהבה היא כמים הפנים אל פנים, וכיון שאהבת הקדוש ברוך הוא לישראל היא תמידית על כן היא מעוררת את ישראל לאהוב את השי"ת...

¹¹ לפי זה הוא ממשיך ומסביר את המנהג להתחיל ולומר סליחות דוקא במוצאי שבת: "ובזה יובן מנהג החסידים שמקדימין הסליחות במוצש"ק תיכף אחר חצות לילה, כי כל מה שיכולין לקרב לשבת טוב יותר, מחמת שאז היא עת רחמים ורצון ושעת תשובה".

אהבתנו של הקב"ה היא המעוררת אותנו בתנועה אליו.

כמים הפנים לפנים' בגאולה

גם הגאולה השלימה, אליה אנו מייחלים ומקווים, הולכת בדרך זו. על הפסוק (שמות ג, יד): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם", מביא רמב"ן מדרש: "במדרש אגדה (מנורת המאור הראשון פרק הצדקה) ומהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך", אומר הקב"ה לאדם כשם שאתה נוהג איתי כך אני נוהג עמך.

מקשה רבי צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק שמות פרשת שמות): אהיה הראשון מוסב לכאורה גם כן כלפי הקב"ה ולא כלפינו, שאם כוונתו היתה לאדם היה לו לומר "כאשר תהיה עימי אהיה עמך"?

התשובה היא באמצעות שאלה אחרת ששואל רמב"ן עצמו. המדרש רבה (שמות ג, ח) אומר: "ושמעו לקולך, למה? שמסורת גאולה הוא בידם שכל גואל שיבוא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת הוא". מקשה הרמב"ן מה תועלת בסימן זה? אולי גם משה שמע סימן זה ולכן אמרו ואין הוא מוכיח כלום?

עונה ר' צדוק:

אבל באמת מה שהקב"ה יפקוד ויזכור את ישראל הוא גם כן כמו שאתה הווה עמי וכמו שנאמר כמים הפנים לפנים וגוי' דאמרו זה גם על הקדוש ברוך הוא... **וכשיעלה בזכרונו אלהותו יתברך אז יזכור גם הוא אותנו.** והגואל השליח דאנכי שלחתיך הוא יאיר להם האור הזה בלבם גם בגודל שיקועם וחשכות מצרים **זה סימן הגואל האמיתי שיוכל להכניס זה בלבם.** והגם דצריך שאתה הווה עמי שההתחלה יהיה מאתערוותא דלתתא אבל כשהגיע העת אז הוא המעורר גם לאתערוותא.

אותו גואל שיצליח להחדיר ב**לבנותם** את האמונה שהגיע זמן גאולתם, אות הוא כי הקב"ה שלחו. גם אותו "כשם שאתה הווה עמי" נוצר באתערוותא דלעילא מהקב"ה ולכן נכתב 'אהיה'. הקב"ה מעורר בלבנו לבקש גאולה וכמידת בקשתינו הוא נענה וגואלנו. וכך גם יהיה בגאולה העתידה לבוא במהרה בימינו:

וכן יהיה לעתיד וכמו ששמעתי מרבינו הקדוש זצוקללה"ה שאמר... וכשיגיע זמן הגאולה יבוא בלבבות בני ישראל הקיווי והבטחון חזק שיגאלו וזה מרמז צ"ץ צמח צמיחת ישועה. וזהו שאומרים בתפילה את צמח דוד מהרה תצמיח שבמהרה נרגיש בלבנו הבטחון לצמיחת ישועה. ואתה תצמיח הישועה בקרוב.

כך כותב גם השם משמואל (ויקרא צו תרעו):

אך באשר רוצה ה' בעמו ישראל, ורצון הוא למעלה מכל טעם וחשבון וכמ"ש כמים הפנים לפנים וגו' גורם נמי בלב ישראל רצון שלא להסתפק בשפלותו, וקול דודי דופק על מיתרי הלב לשוב ולהטהר ולהתקדש לדבק עצמו במקור החיים.

סיום

בשולי המאמר נביא ווארט נחמד. ישנו מדרש פליאה: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" הכל בגלל הוי"ו. "מה פשר הדבר? מסביר הרב חיד"א (פתח עינים סנהדרין ע' ע"א):¹²

פירש עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה מדרש פליאה כמים הפנים לפנים וכו' ולא הזכיר יין משום דאית ביה וי"ו. וכתב ששמע לפרש דמים במילוי הוא מים דב' ממ"ן מביאים כיוצא בהם ויו"ד מביא ודי שהוא גימטריה י' נמצא דמים מולידים מים אחרים וזהו כמים הפנים לפנים.

כלומר, כשנכתוב בצורה מלאה את האותיות המרכיבות את המילה מים נקבל שוב מים: מ"ם יו"ד מ"ם. מהאות מ הראשונה נקבל גם מ' וכן מהמם האחרונה, ומהאות י' נקבל את האותיות ו' ד' שיחד שוות גם כן עשר גימטריה י'. כלומר ממים מקבלים מים אחרים. אולם ביין יש בעיה:

אבל יין במילוי נון יש וי"ו ונמצא דאינו מוליד יין. אמנם מכל אחת משתי אותיות י' נקבל שוב ו' ד' שיחד זה י', אך האות האחרונה במילה יין היא נ', ואם נכתוב אותה בצורה מלאה אמנם נקבל נ', אך נקבל גם ו' גם חסרת שיקוף, וגם נשמעת ככאב ותלונה. לכן משלי בחר דוקא במים ולא ביין כדי להביע רעיון זה:

והוא ז"ל פירש דהוקשה לבעל המאמר דגם היין מראה פנים ואדרבא הוה ליה לדמות ליין דהוא חשוב ומשמח לב האדם ולזה תירץ דלא הזכיר יין דאית ביה וי"ו לשון וי עכ"ד...

התנהגות החבר כמראה להתנהגות

נחזור לסיפור איתו פתחנו. לעצמי חשבתי ש'כמים הפנים לפנים' הוא אפשרות נוספת להבנת מה שקרה בין האחים, נוסף על פרשנות בעל הטור שהביא את הסיפור. יחד עם זה

¹² וכן הובא לבאר בשם הגר"א בספר בית יצחק פרשת ויקהל.

מדברי רבי חיים מוואלאז'ין (רוח חיים אבות ב, א) למדתי שיש קשר בין הסבר בעל הטור לנושא של כמים הפנים לפנים:

[הג"ה ויבואר עוד על דרך מליצה מאמר הכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. כי הנה ידוע כי כל הפוסל במומו פוסל וכי מי שהוא זך לבב לא ירגיש כלל ערמת וחטאי הבריות. אך מי שהוא בעצמו כן יערים ומלוכלך בחטאים הוא מרגיש מיד בחבירו העושה כמעשהו והכרת פשעי חבירו הוא כמו מראה מלוטשה המראה לאדם צורה כצורתו אם לבן ואם מפוחם והרואה צורה מפוחמת במראה הלא ידע כי בנפשו הוא וליבון הוא צריך. וזה שכתוב כמים הפנים לפנים הצורה אשר רואה לעומתו במים כן צורת עצמו, כן לב האדם לאדם מה שהוא רואה ומכיר בחבירו גם בקרבו תשכון העול והחטא הלזה. ומה שרואה חטא בחבירו הוא בעצמו יפשפש במעשיו כי יש בו אותו חטא.¹³

¹³ וכן כתב בספר מאור עיניים בשם הבעל שם טוב: "אך מי שרואה שום רע בחבירו העניין הוא כמו שנסתכל במראה. אם פניו מטונפים רואה גם כן במראה כך- ואם פניו נקיים אינו רואה במראה שום דופי".